

логу, де лежала в блакитному розірваному платті Катруся, раптом змовк і подивився на отамана очима божевільного». Письменник щиро співчував своїм героїням, котрим життя обіцяло манливі обрії, але готувало жорстоку розв'язку. Так, волюва й романтична дівчина Б'янка із повісті «Сентиментальна історія», спочатку бореться за свої ідеали, та переконавшись у масовій деградації людей за короткий час проживання в місті, в усьому зневірившись, без любові, поклавшись на волю випадку, віддається підстаркуватому діловоді Кукові. Героїня повісті «Санаторійна зона» — професійна чекістка-повія, котра здобувала від численних чоловіків компрометуючу їх інформацію і відправляла свої жертви на смерть без будь-якого жалю.

Чоловіки у творах Хвильового, намагаючись бути сильними й цільними особистостями, цілеспрямовано винищують у собі все людське. У новелі «Солонський Яр» Хвильовий вдало передає атмосферу загального хаосу під час громадянської війни, підкреслює розгул звірячих інстинктів у масах. Оповідання «Мати» відзначається розлогою експозицією, що триває від початку оповідання до того моменту, коли старший син вдови убогого кравця Остап йде добровольцем на війну, а молодший — Андрій — стає дезертиром. Повідомлення про те, що жорстокий Остап став повним Георгіївським кавалером, отримав дворянський титул та офіцерський чин, а добрий від природи Андрій подався до більшовиків, стає зав'язкою в оповіданні. Кульмінацією твору є епізод спроби братів розправитися один з одним, а розв'язкою — самопожертва матері заради життя обох синів. Хвильовий же колізіями оповідання неодноразово підкреслює, що обидва брати — потенційні вбивці й садисти, і тільки випадок вирішить, хто з них пролле мамину кров.

Роман «Вальдшнепи» зберігся у вигляді уривків, проте цей твір засвідчив, що його автор, за словами критика Григорія Костюка, вже доріс до «роману політичної ідеї та соціальної тези, роману-памфлету». Головному героєві цього твору Хвильовий дав ім'я та прізвище Дмитро Карамазов, таким чином зумисно будуючи асоціативні ланцюжки з романом Федора Достоєвського «Брати Карамазови». Образ Аглаї у цьому творі — це водночас ще й рупор автора, адже ця жінка дає оцінку іншим героям, часто висловлює повчальні тези й крамольні думки. Безперечно, Хвильовий усвідомлював, до яких трагічних наслідків може призвести урядова політика в Україні. З тяжких роздумів виник цикл викривальних памфлетів «Камо грядеши?», тобто «Куди йдеш?». Це — ключове питання публіцистики Хвильового, проте його ставили собі й інші тогочасні митці. Саме тому циклом памфлетів «Камо грядеши?» митець розпочав літературну дискусію 1925—1928 років. Головні

питання полеміки: як має розвиватись українська література, чи зможе вона піднятися до європейського рівня, бути чи не бути самостійній українській державі.

Та перспектива виведення національної літератури на широку європейську арену, як це уявляв собі Хвильовий, виявилася для тоталітарної системи небезпечною. У 1923 році почалися масові арешти інтелігенції. Хвильовий ще встиг здійснити подорож по спустошеній після голоду Україні. Від побаченого він зовсім занедужав: турбували серце, легені. Все частіше Микола Григорович заводив мову про магічне число 13, з яким пов'язував свою долю. Мовляв, у цей день народився на світ, у цей день до нього вперше прийшло кохання, з'явилася перша публікація. Тим, що обрав число, яке в народі вважається нещасливим, датою своєї насильницької смерті, мабуть, хотів підкреслити трагічну безвихідь становища.

В останній день життя, 13 травня 1933 року, митець запросив у гості найближчих друзів і пообіцяв їм прочитати новий твір. Поводився розкуто, оптимістично, весело. Частував гостей чаєм, грав на гітарі, декламував уривки з «Бесов» Олександра Пушкіна. Очевидці згадували, що Микола Григорович навіть наспівував пісню на пушкінські слова: «Хоть убей, следа не видно, / Сбились мы, что делать нам!» Врешті-решт нібито за рукописом вийшов у сусідню кімнату. Коли ж друзі кинулися туди на звук пострілу, побачили мертвого Хвильового, а на столі — свіжу газету й дві передсмертні записки. Газета була розгорнута на тій сторінці, де йшлося про самогубство Володимира Маяковського: «Стріляйтесь вам було занадто рано. / Вам би громити ще, троцити, руйнувати. / Щоб наших буднів вигоїти рани, / Щоб тиснути не смів сучасний обиватель».

Самогубство Хвильового комуністи розцінили не як докір їм, а як чорну невдячність злеяного партією таланту, якому нібито створили всі умови для розквіту. Смерть Миколи Григоровича вразила друзів і рідних, але нікого не здивувала. Всі знали справжню причину самогубства, хоч у газетах подавалися лише версії, вигідні режимові. Після смерті Микола Хвильовий був надовго викреслений з української літератури. Аж наприкінці 80-х років ХХ століття ентузіасти з організації «Спадщина» впорядкували могилу Миколи Хвильового у Харкові, а його твори повернулися до українських читачів.

Підсумуйте прочитане. 1. Які драматичні події довелося пережити Миколі Хвильовому в дитинстві та юності? Чим позначені його молоді роки? 2. Яким чином бурхливі події громадянської війни вплинули на особливості прози Хвильового? 3. Як називалася перша книга митця та як її оцінили критики? 4. Що ви довідалися про жіночі та чоловічі типи характерів у творчості Хвильового? 5. На які три групи ділив «малу» прозу Хвильового Олександр Білецький? 6. Що ви довідалися про

літературні угруповання, в які входив або які очолював Хвильовий? Що вам відомо про літературну дискусію в двадцятих роках і роль у цій дискусії праці Хвильового «Україна чи Малоросія?»? 7. Перелічіть книги Хвильового, видані за життя.

Поміркуйте. 1. Які автобіографічні факти проливають світло на формування характеру Миколи Хвильового? 2. Що в життєписі цього письменника і чим саме вас найбільше вразило? 3. Чому митцеві не судилося стати видатним українським романістом? 4. З якої причини понад півстоліття твори письменника було заборонено друкувати?

«Я (Романтика)»

Микола Хвильовий як митець-новатор започаткував неоромантичну течію психологічного письма в українській літературі. Особливістю багатьох новел цього митця стало те, що сюжет у них відіграє не головну, а допоміжну роль, тому він часто розмитий, фрагментарний. Автор не подає власних остаточних висновків, здебільшого розкидаючи лише асоціативно влучні алюзії, але за відповідними фразами завжди криється настільки потужний рух думки, що інтелектуальний читач вловлює авторські оцінки з натяків, з проєкцій на життя. Позасюжетні елементи у творах Хвильового домінують над сюжетом. Ними можуть стати проєкції на історію іншої держави, внутрішнє мовлення, ліричні епілози, авторські відступи, епіграф, присвята. Наприклад, у новелі «Я (Романтика)» здебільшого на рівні підтексту ерудований читач вловлює священне благоговіння безіменного персонажа, «*главковерха чорного трибуналу комуни*», перед Паризькою комуною, адже в його думках постійно фігурують «*версальці*» (у Франції — прибічники й захисники короля у 1871 році; в новелі — білогвардійці, узагальнено — всі ті, хто під час громадянської війни відстоює Російську імперію) й «*інсургенти*» — повстанці (французькі комунари, у творі — більшовики).

Новелу «Я (Романтика)» Микола Хвильовий присвятив «Цвіту яблуні» *Михайла Коцюбинського*, і це не випадково: в обох творах йдеться про тяжке й болісне роздвоєння особистостей головних героїв. Як ви пригадуєте з 10 класу, в імпресіоністичній новелі «Цвіт яблуні» безіменний персонаж карається через неадекватність реакції батька на смерть власної дитини, адже як митець, він автоматично запам'ятовує страшні деталі перебігу хвороби і фатального кінця життя дівчинки, щоб колись відтворити їх у художньому творі. У неоромантичній новелі голова трибуналу має зробити вибір між обов'язком розстрілювати всіх, хто проти радянської влади, й можливістю зберегти життя рідної неньки, котра несподівано опинилася в таборі ворогів. Поетика назви новели Хвильового віддзеркалює внутрішній конфлікт у свідомості безкомпромісного комісара, готового заради революції пожертвувати собою, і люблячого

сина, для якого найціннішим у світі є життя матері. Як відомо, займенник «я» та іменник «романтика» у мовленні вживаються тільки в позитивному значенні, проте весь твір засвідчує, що для головного персонажа-оповідача романтикою, тобто чимось незвичайним, унікальним, таким, що можна відчутти раз у житті, став жахливий злочин — убивство рідної матері. Розповідь ведеться від першої особи для надання більшої достовірності описаному.

У душі безіменного чекіста з новели «Я (Романтика)» живуть і постійно ворогують між собою два антиподи: людина за подобою Божою, увиразнена думкою «*Я — чекіст, але я і людина*», і ходяча догма, виконавець революційних рішень. Для героя новели як людини характерні ліризм душі, почуття любові, мрійливість; повага до минулого і жаль, що канули в Лету часи аристократизму (це підтверджує ставлення персонажа до сім'ї князя), благоговіння перед перламутровим кольором як символом вищості; обожнювання матері; розуміння внутрішніх високих поривів душі юного Андрюші, співчуття до нього; усвідомлення катівської суті трибуналу і його служіння дияволу; спроба врятувати людину в самому собі; здатність переживати муки совісті; логічні висновки про «*шлях в нікуди*» і водночас безсилля, неспроможність змінити поведінку. Для «*залізного чекіста*» притаманні: повсякчасна готовність до злочину; заперечення власних естетичних уявлень, вміння заглушити голос совісті; уникання від відповідальності перед власним сумлінням за допомогою висновку «так треба»; виховання у собі рис надлюдини, рівняння на справжнього «*сторожового пса революції*»; засліплення ідеями; брутальність, цинізм, жорстокість у поведінці; більшовицький фанатизм; підміна справжніх істин фальшивими; внутрішня потреба вбивати; романтизація найстрашнішого кримінального злочину.

Новела «Я (Романтика)» не дарма розпочинається епілогом. Образ Богородиці асоціюється з образом Марії із вірша «Скорбна матір» *Павла Тичини* та з біблійним образом Пречистої Діви. Для головного героя це ще й символ рідної матері, уособлення усього найсвятішого, всепрощаючого у своїй любові. Велику роль у новелі відіграє ідея «*загірньої комуни*», образ-символ, асоціативно почерпнутий з уявлень *Григорія Сковороди* про «*нагірню республіку*» як місце раю на землі. Символічним є також бій годинника, що часто повторюється тоді, коли людське начало на короткий час бере верх над тваринним. Годинник у новелі символізує пересторогу Бога, стає постійним нагадуванням головному персонажеві про короткочасність життя людини та її потребу в будь-яку хвилину дати звіт за свої вчинки перед Всевишнім. Безіменний голова трибуналу — революційний романтик, який мріє про щастя для всіх у майбутньому, хоч би це примарне щастя

будувалося на ріках крові. Врешті, він уже не просто мріє, а безповоротно втягується злочинним виром: судить, допитує, розстрілює, причому робить це, роздумуючи й самовиправдовуючись, що так було завжди, бо «темна історія цивілізації».

Те, що «чорний трибунал» засідає у княжому палаці, його члени ходять у брудних чоботах по м'яких килимах, користуються послугами лакеїв, п'ють дорогі княжі вина, можна розцінювати як нестерпне бажання плебсу порозкошувати в тих умовах, у яких досі жили аристократи. Хвильовий наголошує, що підлеглі голови ревтрибуналу зневажливо й нахабно розглядають портрети княжого сімейства, а перед мирними жителями демонструють свою всемогутність, вищість. До того ж, між самими членами ревтрибуналу немає злагоди. Вони в'їдливо висміюють один одного, провокуючи на страшні злочини. Крім голови ревтрибуналу, ніхто з його команди, за винятком юного й м'якосердого Андрюші, ніколи не був романтиком. Минуле виродженця-дегенерата пов'язане з криміналом, недаремно про нього так висловився безіменний чекіст: «Мені він завше нагадує каторжника, і я думаю, що він не раз мусив стояти у відділі кримінальної хроніки». До того ж, специфічна будова черепа («низенький лоб, чорна копа розкуйовдженого волосся й приплюснутий ніс», «трохи безумні очі») й авторське визначення «дегенерат» засвідчують, що цей персонаж тупий, жорстокий, з яскраво вираженою тваринною вдачею. На відміну від безіменного голови ревтрибуналу, доктора Тагабата й татарина, дегенерат «тільки тоді йшов з поля, коли танули дими й закопували розстріляних», тобто завжди перевіряв, чи справді загинули всі, кому трибуналом винесено вирок. Доктор Тагабат — тип людини розумної і освіченої, але надзвичайно цинічної й жорстокої. Підсумовуючи свої висновки про нього, голова трибуналу підкреслює: «Це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт. І я, главноверх чорного трибуналу комуні — нікчема в його руках, яка віддалася на волю хижої стихії». Саме доктор Тагабат наносить найболючіший удар головному персонажеві: «Мамо»?! *Ах ти, чортова кукло! Сісі захотів? «Мамо»?!*. Коли ж у вирішальну хвилину цей поставлений партією для нагляду над головою трибуналу та його вчинками доктор нібито проявляє співчуття («*Ваша мати там! Робіть що хочете!*»), то не тільки голові ревтрибуналу, а й усім потенційним читачам твору ясно, що доктор Тагабат лише випробовує чекіста. Стежить за кожним рухом свого начальника й дегенерат. Саме він після того, як чекіст розправився з ньенькою, не забарився відірвати його від тіла, не дозволивши ні поховати, ні навіть попрощатися.

Володимир Костецький. Допит ворога. 1937

Протягом дії в новелі безіменний чекіст катастрофічно деградує й наприкінці твору повністю уподібнюється до дегенерата й доктора Тагабата. Автор підкреслює, що коли в Андрюші був хоч один-єдиний шанс вийти із сатанинської гри — вирушити на фронт замість того, щоб далі працювати членом трибуналу, то для главноверха й цього шансу не існувало. Так, був момент, коли він міг розстріляти дегенерата й випустити полонених мирних жителів з підвалу, був час, коли він міг взагалі «забути» про їхнє існування під час відступу, але, виявляється, крім доктора Тагабата й дегенерата, за кожним рухом помислів безіменного чекіста стежив ще й він сам — точніше, його темна, звіряча сутність, для котрої вбити матір було такою ж потребою довести власну вищість, як була нестерпна, всеперемагаюча потреба в персонажа Федора Достоєвського «Злочин і кара», котру Родіон Раскольников сформулював афористично: «Тварюка я тремтяча чи право маю?». Безкарність, вседозволеність членів ревтрибуналу в новелі Хвильового «Я (Романтика)» виліпила із загалом непоганої людини страшного звіра в людській подобі.

Підсумуйте прочитане. 1. Доведіть, що новела «Я (Романтика)» написана в стилі імпресіонізму. З якою метою свій твір автор присвячує новелі Коцюбинського «Цвіт яблуні»? 2. Пригадайте, що таке образ-символ. Знайдіть образи-символи у тексті новели. У роки революції образ Версалью вживали як символ подоланої монархії часів Паризької Комуні. Наприклад, Володимир Сосюра використовував його на позначення небільшовицької України: «І знову ти лежиш обплъована і п'яна, / Й над іменем твоїм Петлюра і Версаль...» Кого саме називають версальцями члени трибуналу в новелі? Чи стає це слово синонімом слова «ворог»? Чому? 3. Яку роль у новелі відіграє число 666?

Який зміст вкладають теологи у цю цифру? У якій частині Біблії воно фігурує? Чи усвідомлює головний герой новели, що служить дияволу? 4. Поясніть підтекст такого уривка: «Я дивився у натовп, але я там нічого не бачив. Зате я відчував: там ішла моя мати з похилою головою. Я відчував: пахне м'ятою. Я гладив її милу голову з нальотом сріблястої сивини. Але раптом переді мною виростала загірня даль. Тоді мені знову до болю хотілося впасти на коліна й молитовно дивитися на волохатий силует чорного трибуналу комуни». Чи вдалим ви вважаєте протиставлення запаху м'яти волохатому силуетові? Чому?

Поміркуйте. 1. Яким чином голова трибуналу виховує себе як надлюдину? Чому він притлумлює у собі почуття відрази до дегенерата і доктора-садиста? Поясніть, як ви розумієте такий його висновок: «Коли доктор — злий геній, зла моя воля, тоді дегенерат є палач з гільйоти-ни». З якої ж причини головний герой постійно рівняється на Тагабата й дегенерата? 2. У новелі неодноразово звучить фраза: «Відправити в штаб Духоніна». Духонін — головнокомандувач російської армії, який не визнав революції 1917 року й разом з членами свого штабу за рішенням Верховного трибуналу був розстріляний у Могилеві. Фразеологізм «Відправити в штаб Духоніна» у роки громадянської війни вживали у значенні «негайно розстріляти». Кому такою карою й навіщо погрожують чекісти? 3. Прочитайте уважно уривок від слів: «Так, це були неможливі хвилини...» до слів: «...сам не пам'ятаю, як я попав до підвалу». Чи мав змогу голова трибуналу розстріляти дегенерата й випустити полонених на волю? Чому безіменний чекіст не зробив цього? 4. Розкрийте образ головного персонажа новели «Я (Романтика)», порівнюючи його з образами доктора Тагабата, Андрюші, дегенерата. Якими моральними нормами керуються ці люди? Визначте місце кожного з цих чекістів на драбині сходження вниз, до повної деградації особи. 5. Чому саме черниць у творі названо «справжніми версальцями»? Прокоментуйте відповідну цитату. 6. З якою метою у новелі подано телепатичну розмову всепрощаючої матері й сина-вбивці? Доведіть, що на початку твору мати для нього — вища цінність, ніж ілюзорний ідеал «загірної комуни». Чому мати вірить у перемогу добра над злом у душі свого сина-чекіста? 7. На матеріалі твору доведіть, що суд революційного трибуналу несправедливий, бо звинуваченням не дають адвоката, взагалі не ведеться слідство, а всі судові справи закінчуються смертним вироком. 8. У тексті твору Хвильовий неодноразово вживає лексему «м'ятежний». Цим словом мати підкреслює внутрішній стан свого сина, його приховані страждання, муки совісті. Українського відповідника це російське слово не має, але означає «той, що вагається», «той, що сам не знає, чого хоче». Доведіть, що цей епітет використано в новелі дуже вдало. 9. Маяками «загірної комуни» головний персонаж у кінці твору вважає підпалені чекістами стодоли й стіжки сина. Позитивним чи негативним образом є ці вогні? Чи проливають вони світло й на характер майбутньої політики «загірної комуни» як держави?

Мистецька скарбниця. Розгляньте картину *Володимира Костецького* «Допит ворога» (с. 91). Зверніть увагу, що рік написання цього художнього полотна — 1937. Чому на картині під час допиту поранені більшовики поведуться з білогвардійським офіцером толерантно, на тілі білогвардійця не видно жодних ран, а похилена голова свідчить хіба що про відчуття ним ганьби за свою участь у збройному протистоянні? При-

гадайте, як відбувалося засідання революційного трибуналу в новелі «Я (Романтика)». Як ви вважаєте, хто правдивіше відтворив картину тогочасного розслідування злочину — художник чи письменник? Аргументуйте своє твердження.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Агєєва В. Українська імпресіоністична проза. М. Коцюбинський, Г. Косинка, А. Головка. — К., 1994.

Журба С. Художній світ української імпресіоністичної повісті 20-х років ХХ століття. — Тернопіль, 2000.

Перевірте себе.

I рівень. Виберіть одну правильну відповідь:

- Справжнє прізвище Миколи Хвильового: а) Рудченко; б) Левицький; в) Фітільов; г) Тобілевич.
- Перша прозова книга Миколи Хвильового називалася: а) «Вальдшнепи»; б) «Сині етюди»; в) «Арабески»; г) «Сентиментальна історія».
- З-поміж творів Хвильового романом є: а) «Я (Романтика)»; б) «Іван Іванович»; в) «Мати»; г) «Вальдшнепи».
- Літературну дискусію в Україні у 20-х роках розпочав Хвильовий циклом памфлетів: а) «Камо грядеши?»; б) «Україна чи Малоросія?»; в) «Думки проти течії»; г) «Апологети писаризму».
- Новела «Я (Романтика)» присвячена твору Коцюбинського: а) «Тіні забутих предків»; б) «Intermezzo»; в) «На камені»; г) «Цвіт яблуні».

II рівень. Виберіть два чи більше правильних варіантів відповідей:

- Миколі Хвильовому належать поетичні збірки: а) «Вальдшнепи»; б) «В електричний вік»; в) «Молодість»; г) «Сині етюди»; г) «Досвітні симфонії».
- Центральним образом є жінка у творах Хвильового: а) «Сентиментальна історія»; б) «Заулок»; в) «Я (Романтика)»; г) «Жучок»; г) «Іван Іванович».
- Персонажами новели «Я (Романтика)» виступають: а) дегенерат; б) Б'янка; в) Мар'яна; г) голова ревтрибуналу; г) Андрюша.
- Новелі Хвильового «Я (Романтика)» притаманні такі особливості: а) авторські відступи, внутрішнє мовлення; б) фрагментарний сюжет; в) риси імпресіонізму; г) тонкий психологізм; г) сцени воєнних баталій.
- Микола Хвильовий приятелював з: а) Павлом Тичиною; б) Михайлом Досвітнім; в) Остапом Вишнею; г) Миколою Кулішем; г) Іваном Кочергою.

III рівень. На основі біографії і прочитаних творів Миколи Хвильового письмово доведіть або спростуйте одну з тез: а) «Життя Миколи Хвильового — це справді безумна подорож крізь революцію, нову економічну політику, жорстокий, безжалний град політичних звинувачень, крізь принизливі каяття і образливі для чесної людини повсякчасні закликання у вірності партії й комуністичним ідеалам» (Микола Жулинський); б) «Революціонер з голови до п'ят, Хвильовий міцно зв'язаний з кращими традиціями української художньої літератури: можна сказати, що шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського» (Максим Рильський).

Григорій Косинка

(1899—1934)

Не приймав ти підлості нітрохи,
Прогримів, немов весняний грім,
І стоїть замучена епоха
Над безсмертним іменем твоїм.

(Андрій Малишко)

У когорті прозаїків доби «Розстріляного відродження» яскраво вирізняється постать Григорія Косинки. Літературний доробок видатного новеліста ХХ століття невеликий за обсягом — якихось тридцять новел і нарисів. Та кожен його твір — це синтез багатой образності та високої культури слова, оригінальної форми

та глибокого змісту. Після виходу збірки цього автора «В житах» (1926) *Яків Савченко* писав, що у творах Косинки «багато сонця, руху, повітря й простору. Косинка часто співає гімни життю». На жаль, короткою виявилась його пісня: у розквіті сил і таланту письменника знищили більшовики. Проте фізична смерть не перекреслила величезного таланту. До сучасних читачів Григорій Косинка повернувся, за висловом *Миколи Жулинського*, найчеснішою дорогою «із забуття — в безсмертя».

«Серце нашого цвіту» (Володимир Сосюра)

Григорій Михайлович Косинка (справжнє прізвище — Стрілець) народився 29 листопада 1899 року в селі Щербанівка Обухівського району на Київщині в бідній селянській родині. Злидні примусили сім'ю Стрільців шукати кращої долі на Амурі та Байкалі. Проте після піврічних поневірянь по чужих краях родина повернулася в Україну. Михайло Стрілець став робітником на цукроварні, а Грицькові довелося змалку заробляти на панських економіях. Мати майбутнього письменника *Наталія Стрілець* згадувала: «Мій Гриць серед дітей його віку був не такий, як інші... А як любив Грицько квіти!.. «Розкажіть, мамо, як квітка зветься і чому синя, а та червона?» Коли Грицько підріс, грамоти вчив його мій батько — дід Роман, який жив у селі Красному. Дід привчив Грицька до читання, і з книгою він не розлучався».

У школі хлопець вчився старанно й успішно, а якось після прочитання його шкільного твору вчитель Павло Іванович напроорокував Григорієві велике майбутнє.

З чотирнадцяти років Григорій працював на посаді помічника трипільського волосного писаря, згодом став канцеляристом у суді. У шістнадцять років підліток упросив батька взяти його на заробітки в Київ, де чистив панам черевики, працював двірником, кур'єром тощо. Закінчивши екстерном вечірні гімназійні курси, Григорій Михайлович служив у війську, брав участь у громадянській війні. У 1921 році Григорій Михайлович поступив на історико-філологічний факультет Київського Інституту народної освіти (ІНО). «*Молодість свою я прожив у надзвичайній скруті*», — писав Косинка в «Автобіографії». Бо ж не тільки про навчання й забезпечення власних потреб доводилося думати Григорієві. Як згадувала мати письменника, турбота про багатодітну сім'ю (підростали ще дві дочки й три молодші сини) після смерті батька лягла на плечі найстаршого. Вони й освіту здобували в Києві, й жили до повноліття в сім'ї Григорія. А в нього ж на перших порах не було навіть стабільної стипендії, бо сплачували її студентам нерегулярно.

Як письменник Григорій Михайлович дебютував у газеті «Боротьба» оповіданням «На буряки» (1919), підписаним псевдонімом Григорій Косинка. Задум цього твору виник під час навчання майбутнього митця на гімназійних курсах, а на вибір псевдоніма вплинула його любов до квітів, зокрема червоних косинців, які ще називають залізнякам червоним. Друзі відраджували Григорія Михайловича від такого псевдоніму, переконуючи, що його власне прізвище краще: «*У тебе таке хороше прізвище — Стрілець, воно й пасує тобі, і раптом такий нецікавий псевдонім. Не всі ж знають, що взяв ти його від квітки, думають, що це — хусточка*», проте дебютант не змінив свого рішення: «*Квітка ця маловідома, але вона така ніжна й красива, скромна і разом з тим велична. Псевдонім залишається, ось і все...*».

Підзаголовок «Згадки з дитячих літ» засвідчував автобіографічність новели, а сюжет відображав епізоди дитинства автора, коли він працював на панських економіях. Новеліст тонко передав настрої своїх героїв, особливо чорнявої Прісі, яка допомогла хлопчикові впоратися з денною нормою буряків, та голодного малолітнього Троньки, якому тільки «сниться молоко».

У 1920 році Григорій Косинка ввійшов у творчу групу «Гроно», яка видавала однойменний альманах, в якому були вперше опубліковані його новели «Під брамою собору», «Мент», «За земельку». З глибоко психологічного твору «За земельку» постає життєва драма заможної дівчини Палазі, яку з розрахунку бере за дружину безземельний музикант-п'яничка Паньчук. Під час весілля батька й сина Паньчуків змальовано як людей цинічних і жорстоких, невдовзі здатних стати призвідцями смерті збездітної багачкої дочки. Ось «ласкавий молодий» з

гадючими очима звертається до нареченої: «*Не кисни, інвалід!*». Ось перегукуються музичні інструменти: «*Лихо буде*», — *бубонить бубон на весь куток та до скрипки прислухається*. «*За земельку — доли не буде*», — *плаче-тужить скрипка з цимбалами і змішує цей плач з п'яними піснями весільними...*». Велику роль у новелі відіграє чудовий пейзаж літньої ночі, що контрастує з невимовною журбою матері нареченої.

У 1924—1926 роках Григорій Михайлович був співавтором новаторських програм, які в той час афішувало «Гроно», потім примкнув до «Ланки», проте незабаром перестав тяжіти до будь-яких літературних груп, вважаючи, що «*кожен митець має свої, властиві його духові форми творчості*».

1922 року вийшла перша збірка Григорія Косинки «На золотих богів», назву якій дала однойменна новела. Наділений даром вслухатися в свою епоху, Григорій Косинка жив тривогами й надіями разом з українським селянством, що боронило свою волю, захищало багатотисячолітні традиції. Етюд «*На золотих богів*», написаний у річищі експресіонізму, — це яскрава розповідь про оборону села Медвин від армії генерала Денікіна. Новела захоплює динамізмом сцен і картинною, які змінюються з калейдоскопічною швидкістю. Строга експресивна фраза, три крапки, сполучник «і», на якому обривається речення та думка, спонукають читача активізувати уяву, домислювати описані події.

Письменник щедро використав звукову і кольорову палітри, соковиті метафори, епітети, порівняння, уособлення тощо. Серед кольорів автор віддає перевагу червоному, який відтворює кривавість побоїща, та чорному, що символізує смерть, пожарище, пустку: «*на місці гарячих боїв селянської волі лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем*», убитий селянський син «*почорнів, як головешка*», «*чорна обсмалена соха*», «*чорні повалені хати*». Особливу композиційну функцію відіграє образ природи. Так, у першій частині оповідання сонце передвіщає селянську перемогу над військом «*золотих богів*». У другій — золотисто-багряне сонце контрастує з чорним тлом картини побоїща. Для поглиблення психологізму та ліризму твору автор нерідко звертається до фольклорної традиції. Наприклад, у сюжет новели «На золотих богів» вплетено відому пісню «Ой у полі жито копитами збито». Народнопісенний вираз «*Як чайка б'ється грудьми*» передає горе матері, що втратила дітей. Гіперболізовано образи Сеньки-кулеметника та ватажка Чубатенка, які героїчно загинули на полі бою.

Косинка ввійшов у літературу стрімко, часто публікувався на сторінках газет і журналів, книги друкували щороку: «Заквітчаний сон» (1923), «Мати» (1925), «За ворітьми» (1925), «В життах» (1926), «Політика» (1927), «Вибрані оповідання» (1928),

«Серце» (1929, 1933), «Циркуль» (1930). Збірку «На золотих богів» схвально оцінив Максим Рильський. Про книгу оповідань «В життах» дуже тепло відгукнувся Василь Стефаник. Окрилений визнанням великого новеліста Косинка пише до нього в березні 1927 року: «*Радісно мені було читати Вашого листа, такий він сердечний та батьківський. Ви, як годиться батькам, перехвалили свого сина — Косинку з Дівич-Гори*». Під час ювілейного вечора, присвяченого 25-річчю творчої діяльності Стефаника, Косинка прекрасно прочитав новелу галицького митця «Сини». Про артистизм декламації Григорія Михайловича казали: «*Послухаєш Косинку — як у театрі побуваєш*».

Григорій Михайлович не афішував своєї любові до України на словах, але у творах змальовував кращих представників рідного народу й у своїх вчинках був переконаним українським патріотом. Коли в березні 1928 року помер відомий тоді прозаїк, дядько Григорія Косинки — Калістрат Анищенко, Григорій Михайлович наполіг, щоб труну покійного накрили за козацьким звичаєм китайкою і над могилою заспівали улюблену народну пісню Калістрата «Ой на горі вогонь горить». Тож не дивно, що наприкінці 20-х років вульгарно-соціологічна критика, котра цінність творів трактувала лише з класових позицій, оголосила митця націоналістом, контрреволюціонером, «*куркульським агентом у літературі*». Це був серйозний сигнал. Опальному письменникові, щоб не потрапити під прес каральних органів, необхідно було міняти й тематику творів, і лінію поведінки.

У Харкові життя інтелігенції в ті часи вважалося безпечнішим, ніж у Києві, тож у 1932 році Косинка разом із молодією дружиною Тамарою перебрався до її батьків у Харків. Він став диктором Українського радіомовлення, оскільки мав приємний тембр голосу і виняткову дикцію. Роботу на радіо Григорій Михайлович поєднував із письменницькою працею.

Крім власної творчості, Григорій Косинка взявся за переклади з російської оповідань Антона Чехова, якого дуже любив: «*Перекласти Чехова, щоб зберегти тонкий чеховський гумор і передати оригінальну стилістичну манеру цього письменника, — це творча робота. Вона мені приємна і є одним із засобів удосконалення мови*». Він першим переклав українською мовою «Мертві душі» Миколи Гоголя. Щоправда, опублікували цей твір в українській версії вже після смерті перекладача, але без зазначення його прізвища. Повернули цьому перекладу ім'я Косинки аж у 1968 році. Григорій Штонь підсумовує: «*Високоталановитим митцям даровано дві долі: прижиттєву і посмертну. Перша з них у Григорія Косинки склалася трагічно: він був одним з тих, чие перо започаткувало літопис революційних подій на Україні і в кого культівська сваволя це перо з рук висмикнула... Григорія*

Косинку з літературного фронту насильно забрали. Останнім, що він на цьому фронті залишив, стало велике, жанрово близьке до повісті оповідання «Гармонія».

У листопаді 1934 року письменника заарештували, звинувативши в належності до української терористичної організації. Тоді ж було безпідставно ув'язнено Дмитра Фальківського, Костя Буревія, Тараса та Івана Крушельницьких, Олексю Влизька та інших митців. 17 грудня 1934 року Григорія Косинку розстріляли. Реабілітовано його чесне ім'я посмертно в 1957 році.

Підсумуйте прочитане. 1. Прокоментуйте зміст епіграфа до статті про Григорія Косинку. 2. Що ви дізналися про дитячі роки майбутнього новеліста? 3. Які труднощі долав митець у часи становлення свого таланту? 4. Яка тематика перших творів митця? Назвіть його основні збірки. 5. Що ви дізналися про взаємини між Косинкою і Стефаником? 6. З якої причини Косинка переїхав до Харкова, хоч прикипів душею до Києва? 7. Які прикметні риси новелістики Григорія Косинки відзначали його сучасники? 8. Прокоментуйте цитату сучасного літературознавця Григорія Штона про Косинку. 9. Як завершилося життя талановитого новеліста?

Поміркуйте. 1. Розгляньте художній портрет письменника і зіставте його з описом, зробленим дружиною митця Тамарою Мороз-Стрілець: «Григорій Михайлович був середній на зріст. Ходив бадьоро, швидко, з піднятою, ніби закинutoю головою й здавався вищим, ніж був. Волосся світло-русяве, хвилясте. Передусім привертало до себе увагу його блакитні, що мінилися аж до синіх, очі — глибокі й променисті. Вловити промені того вогню художникам, що його малювали, якось не щастило». Що ви можете сказати про відповідність образотворчого портрета словесному описові? 2. Чому письменник відмовився від членства у літературних угрупованнях? Як ви розцінюєте такий факт? 3. Чому Косинку вважають митцем «Розстріляного відродження»?

«В житах»

Імпресіоністична новела «В житах» (1925) стилістично близька до новели Михайла Коцюбинського «Intermezzo». У ній навіть можна виокремити суголосні творові першого в літературі українського імпресіоніста «дійові особи», хоча Косинка й не перелічує їх на початку твору. Подібними до дійових осіб новели «Intermezzo» («моя утома», ниви у червні, сонце, три білих вівчарки, зозуля, жайворонки, «залізна рука города», «людське горе») є дійові особи твору Косинки: «заспаний ранок», сонце, бджола, чорногуз, «японський одрізан», степ, жита, «кучеряві голови гречок», божа корівка, вітер, «загублена в житах моя доля». Кожен із цих яскравих образів персоніфікований, олюднений, наділений вміннями мислити й милуватися красою літа в червні: «Степ зустрічає низькими поклонами пашні вітер, а він проходить полями — теплий, ніжний,

смикає за вуса горду пшеницю, моргає до віса й довго, довго цілує кучеряві голови гречок — п'є меду степові». З імпресіоністичним етюдом Коцюбинського «На камені» твір Косинки споріднений яскравими червоною і зеленою образами-плямами на тлі нейтральних тонів, які стають художніми деталями й відразу ж запам'ятовуються читачам. Як і червона головна пов'язка Алі, червона хустка Уляни, коханої сільського хлопця Корнія, який став дезертиром і в зеленій військовій сорочці (знову ж таки — паралель із зеленою паранджею Фатьми) переховувався у житах, увиразнює трагічний, а водночас і вітаїстичний аспект твору, адже вдало дібрана митцем колористика вигідно підсилює підтекстовий зміст. Червоне і зелене в новелі є своєрідними маркерами, що викликають у людській підсвідомості цілком зрозумілі значення: зелений колір — спрага до життя, надія на краще, притаманні Корнієві, червоний — любов, жага, кров, небезпека, агресія, що відтворюють драматичне життя Уляни з нелюбом-самодуром, який не відпускає дружину навіть до матері в сусіднє село.

Якщо герой новели «Intermezzo» змальований вкрай стомленим життєвими негараздами й психічно виснаженим, то молодий дезертир із новели «В житах», попри несприятливі умови життя, про що свідчать фрази-натяки іронічного змісту («Вирішив не снідати: хіба можна до служби Божої хоч рісочку до рота брати?!», «І гладила рукою мій чуб, а його розчісували вже другий рік дощі, сніги і дике вовче дезертирське життя», «День іде і смерті ждеш»), дивує читачів незламністю духу, невичерпністю фізичних сил.

З новели Косинки ми дізнаємося, що два роки після дезертирства з армії для Корнія, котрий іронічно сам собі дає прізвисько Дізік, утворивши його від слова «дезертир», були насичені подіями. Ідеологічно він схиляється на бік нового ладу, навіть висловлює своє потаємне бажання опинитися при владі: «А хоч би й комісаром?..». Водночас Корній добре знає, що за такі мрії повстанський отаман Гострий, у підпорядкуванні якого він воював якийсь час, може й розстріляти, й утопити. Втім, більшовицька іпостась для Корнія приваблива лише завдяки героїчній смерті комуніста Матвія Киянчука: «Молодець був Матвій, коли вели його...». Насправді найбільш природна іпостась Корнія — це хліборобська праця. Ось чому колишньому селянському синові весь час вчуваються звуки коси й серпа в роботі, згадуються «обора панська і шість волів у плузі — орали степ колісь», а жита хлопця називає своїм вірним товаришем. Хлібороб з діда-прадіда, Корній у степу почувається якнайкраще: «Не пішов, а поплив... Бо мені не звикать до одноманітного ритму хлібів, і степ для мене знайомий: хвилюється ранками, дзвонить хвилями в обиди,

а вечорами, коли догорають жита, лягає спати». Побачивши зі своєї схованки багача Дзюбу, Корній відчуває нестерпне бажання застрелити цю людину. Автор не з'ясовує причину ненависті юнака, але навряд чи це ненависть класова. Ще не знаючи, що саме Дзюба одружився з його коханою, Корній ненавидить свого земляка за жорстокість і підступність, адже кількома хвилинами пізніше Уляна так узагальнено скаже про весь рід свого чоловіка: «То, Корнію, зуби чортові, а не Дзюби!».

Несподівана зустріч Корнія та Уляни стає кульмінацією новели. Як і в новелі «Момент» Володимира Винниченка, яку ви вивчали в 10 класі, несподівана буря почуттів і любовних переживань робить молодих людей безмежно щасливими бодай на кілька хвилин. Колишня Корнієва дівчина пригощає його морелями, підтримує жартівливу розмову, але в її очах, що колись здавалися хлопцеві зорями, тепер застигла невимовна космічна печаль, а губи зрадливо тремтять. Новела побудована так, що багато чого в ній залишається за кадром. Наприклад, читач може тільки здогадуватися, що відбулося між закоханими в житах, але щирі, чисті, навіть жертівні почуття Корнія та Уляни відчуває. Косинка філігранно передає несподіваність зустрічі, робить зримими екскурси в минуле («Сині очі питали мене: «Хіба ти, Корнію, забув ясла коло чорного вола Зоряна?.. А коли цілував мої очі — на сміх показував через вибитий сучок зорю, казав: «Вони схожі на неї, правда, Улясю?»»), яскравими деталями увиразнює найтонщі перепади настрою чужої дружини та її колишнього нареченого. Шлюб з багатем міг би розцінюватися Корнієм як зрада Уляни, тому саме вона

робить перший крок до примирення: «Які вороги ми... Ні, Корнію, нам не так треба! Ходім сядемо... Хочеш цілувати? Цілуй, хай хоч один день буде наш!». Закохані розуміють, що змінити вже нічого не вдасться, що тільки ця радісна мить може хоч якось компенсувати втрачене подружнє щастя. Незважаючи на виразні, то співзвучні, то контрастні думкам і переживанням героїв пейзажі, урочистий, піднесений настрій твору, з останньої його сторінки віє таким невимовним смутком, що від нього тьмяніють навіть найяскравіші кольори: «Тихо поцілувала, рвонула льону горстку, й очі були сині-сині, мов льон, а хустка гасла».

Микола Пимоненко. Жниця.
1889

У новелі багато етнографічного матеріалу, яким письменник підкреслює, що дія відбувається на Житомирщині («Іду знайомими стежками: широкий Розділ зустріне мене пшеницями, Темник привітає житами, а коло Гординої могили — крайкова на льонами плахта з вівса, ячменю і п'яних гречок»), описує узір жіночої сорочки («Я бачив на тонких поділках Уляни гарно вишиту мережку, на пазусі — кленове листя»). Новеліст використав влучні прислів'я («Життя панське, а голод собачий»), фрагмент української народної пісні, а також, як данину пореволюційному часові, в якому відбуваються події, уривок російської частушки. Для творчої манери Косинки це характерні елементи, присутність яких письменник пояснював так: «Я використовую народну мудрість: пісню, прислів'я тощо, щоб ширше розкрити зміст і надати настрої епізодів, та поглибити сприймання твору».

Новела «В житах» має коротку післямову. Цей необов'язковий для художнього твору новелістичного жанру елемент використаний митцем для того, щоб дати зрозуміти читачам, що його герой залишився живим після усіх випробувань долі.

Словникова робота. 1. Пригадайте визначення літературознавчих термінів **імпресіонізм** та **експресіонізм**. Яких митців, що творили в річищі цих літературних напрямів, ви знаєте? Перелічіть їхні твори, з'ясуйте, що спільного між ними й новелою Косинки «В житах». 2. Чи можна назвати новелу «В житах» імпресіоністичною? Перелічіть основні ознаки імпресіоністичної новели. Які з них притаманні творові Косинки? До кожної ознаки випишіть із тексту новели «В житах» цитату. 3. Запам'ятайте визначення поданих термінів. Доведіть, що психологізм притаманний новелі «В житах».

Психологізм (грец. *psyche* — душа; латин. *lōhos* — слово, вчення) — передавання художніми засобами внутрішнього стану персонажа, його думок, переживань, зумовлених внутрішніми й зовнішніми чинниками. Для психологічної прози характерний аналіз героями своїх вчинків, дослуховування до рефлексій власного тіла, потік свідомості персонажа, в якому фіксуються його душевні емоції.

Аналізуємо твір. 1. Яким постає Корній Дізік з перших сторінок новели? Чи можна стверджувати, що в цього юнака романтична душа? Чому ви так вважаєте? 2. З якою метою у новелі подано монологи Корнія, адресовані сонцю, божій корівці, черногузові? Чим цікаві для читачів такі монологи? 3. Визначте зав'язку, кульмінацію і розв'язку новели. Чому, на вашу думку, ці складові сюжету дещо розмиті, нечіткі? 4. З'ясуйте підтекст фрази «...А я ще хочу співати!», якою закінчується новела.

Поміркуйте. 1. Назву новели Г. Косинки можна пояснити по-різному. Спробуйте знайти два-три варіанти своєї інтерпретації назви «В житах». 2. У тексті твору знайдіть і випишіть у зошит візуальні, тактильні й слухові художні образи. Чому автор так щедро насичує ними твір? 3. Яка з художніх деталей у новелі Косинки вас найбільше схвилювала й чим саме?

Робота в групах. Об'єднайтеся в опозиційні пари і знайдіть аргументи для спростування або доведення істинності однієї з тез: а) Між новелою Михайла Коцюбинського «Intermezzo» і новелою Григорія Косинки «В житах», крім того, що ці твори написані в стилі імпресіонізму, нічого спільного немає; б) Новела Григорія Косинки «В житах» — значно яскравіший взірець імпресіоністичної прози, ніж новела Володимира Винниченка «Момент»; в) Колористиці й зміні почуттів героїв у новелі «В житах» Григорій Косинка надає більше уваги, ніж розгортанню самого сюжету.

Мистецька скарбниця. Розгляньте картину Миколи Пимоненка «Жниця» (с. 100). Доведіть, що молода жінка на картині подібна до Уляси з новели Григорія Косинки «В житах». Опишіть зовнішній вигляд героїні Миколи Пимоненка. Чи виглядає жниця стомленою? Який у неї настрій? Які кольори переважають на картині? Що вони підкреслюють?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Жулинський М. Григорій Косинка // Із забуття — в безсмертя. — К., 1990.

Косинка Г. Гармонія: Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. — К.: Дніпро, 1988.

Логвиненко Н. «Велика школа правди» // Укр. літ. в загальноосв. шк. — 2000. — № 5.

Перевірте себе.

I рівень. Виберіть одну правильну відповідь:

- Персонажі новели Григорія Косинки «В житах» найбільше споріднюють її з новелою Михайла Коцюбинського: а) «На камені»; б) «Intermezzo»; в) «Цвіт яблуні»; г) «Подарунок на іменини».
- Червоний і зелений кольори несуть велике навантаження в новелі Косинки: а) «За земельку»; б) «В житах»; в) «Фавст»; г) «Серце».
- Зустріч колишніх закоханих серед безлюдного степу змальовано в новелі Косинки: а) «Фавст»; б) «Мати»; в) «Серце»; г) «В житах».
- Учасника партизанського загону, котрий мав коня Іскру, зображено в новелі Косинки: а) «Мати»; б) «В житах»; в) «Фавст»; г) «Серце».
- Колишня кохана Корнія поспішала до матері в село: а) Темник; б) Чорносливка; в) Розділ; г) Щербанівка.

II рівень. Виберіть два чи більше правильних варіантів відповідей:

- Перу Григорія Косинки належать новели: а) «Камінний хрест»; б) «Intermezzo»; в) «Я (Романтика)»; г) «В житах»; д) «Серце».
- Про українських повстанців та їхні бойові загоны йдеться у новелах Косинки: а) «Серце»; б) «В житах»; в) «Фавст»; г) «Мати»; д) «Політика».
- У стилі імпресіонізму написані новели: а) «Я (Романтика)» Хвильового; б) «Intermezzo» Коцюбинського; в) «В житах» Косинки; г) «Камінний хрест» Стефаніка; д) «На камені» Коцюбинського.

III рівень. 1. Письмово доведіть або спростуйте одну з тез: а) «Мої учителі — Винниченко, Стефанік, Кнут Гамсун» (Григорій Косинка); б) «Сила Косинчиного письма в тому, що воно таке лаконічне, стисле, скупе на слово й разом таке багате на зміст, на самобутню образність, таке колоритне й свіже» (Іван Вирган).

Юрій Яновський

(1902—1954)

«Він жив для літератури, а не з літератури».

(Микола Бажан)

Юрій Яновський — майстер новелістичного жанру. Соковите, яскраве письмо, глибоке проникнення в психіку героїв класика національної літератури настільки талановите, що читач немовби стає очевидцем зображуваних подій. Романістика Юрія Яновського стала одним з найбільших досягнень української образно-художньої культури. Він представляє лірико-романтичну стильову течію в українській прозі ХХ століття.

«Поет людської чистоти», — так назвав Юрія Яновського Олесь Гончар. Щось глибоке, чисте, нікому не підвладне було в душі цієї людини. Що? Олесь Гончар відповів так: «є в цій людині метал гідності й гордості народної, внутрішній запас некрикливої мужності, благородства. Почувалось, що таку натуру не зламає ніщо...»

«Лицар культури нації» (Григорій Костюк)

Юрій Іванович Яновський народився 27 серпня 1902 року на хуторі Майєрове (нині — село Нечаївка Кіровоградської області) у заможній селянській родині. Він праправнук Миколи Гоголя, мати якого походила з родини Яновських. Першими вчителями Юрія були сільський коваль і тесля, який «розповідав чимало бувальщин, казок, вчив хлопчину *«любити дерево і людські руки біля нього»*, як згадував Яновський пізніше. Років з десяти у Юрка пробудився інтерес до творчості. Дитячі літа майбутнього прозаїка минули у садибі діда, де маленький Юрко вперше відчув і-земну красу, і силу усного оповідного слова.

Навчався Юрій Іванович у Нечаївській церковно-парафіяльній школі та Єлисаветградському реальному училищі, яке закінчив із золотою медаллю 1919 року. Працював майбутній митець у різних установах Єлисаветграда: статистичному бюро, робітничо-селянській інспекції, управлінні освіти.

Події національно-визвольних змагань запам'яталися Яновському феєричним перебігом. Перед очима Юрія Івановича пройшло чимало: мітинги на майдані, тачанки батька Махна, червоні прапори, свист куль, залита кров'ю бруківка. Юнакові навіть до-

велоса бути членом санітарної дружини. Ці події навіки закарбувалися в його пам'яті, а згодом ожили в повісті «Байгород».

У 1922 році Юрій Яновський приїхав до Києва, поступив на електрофакультет Політехнічного інституту, адже мріяв бути морським інженером, будувати кораблі. Інженером Яновському не судилося стати: переважив потяг до літератури. Він складав вірші, які почав друкувати в пресі з 1922 року. Писав і нариси, фейлетони, виступав на модних тоді літературних диспутах. Радості Яновського не було меж, коли *Михайло Семенко*, лідер футуристів, завідувач літчастини газети «Більшовик», помітив нове ім'я, захотів познайомитись...

Перша збірка віршів «Прекрасна Ут» (Ут — Україна трудова) з'явилася у 1928 році, коли митець уже був відомий як прозаїк. У 1924 році Яновський дебютував оповіданнями «А потім німці тікали», «Отаман Вишиваний», «Утмек», «Уразабайран», «Лені». Письменник активно друкувався у часописах «Глобус», «Всесвіт», «Життя й революція», «Ваплите». Великого розголосу набула прозова збірка Яновського «Мамутові бивні» (1925). Мистецькі пріоритети її автора — інтерес до загострених, надзвичайних колізій, кінематографічна манера письма, оригінальне сюжетно-композиційне оформлення, колоритне слово, тонка асоціативна система мислення.

З 1925 року письменник мешкав на півдні й працював на посаді художнього редактора Одеської кінофабрики, вивчав тонкощі кіномистецтва, писав сценарії, за одним із яких — «*Fata morgana*» — 1926 року було знято художній фільм. Про співпрацю з *Олександром Довженком*, секрети його художньої лабораторії Яновський розповів у книзі «Голлівуд на березі Чорного моря» (1930).

Юрій Іванович мав тонке, виразне, красиве обличчя. За його імпульсивну, аристократичну зовнішність письменника називали духовним аристократом. Розповідають, що Яновський легко важко давав гроші будь-кому з кіностудії, хто запевняв, що пише сценарій. «*Ільф і Петров у «Золотому теляті»*, — зазначав *Микола Бажан*, — списали з Юри образ того щедрого редактора, який охоче пропонував аванси і міг довірливо дати гроші навіть *Остапам Бендерам*, яких не бракувало тоді біля кабінетів кіностудії». Юрій Іванович так щиро переймався проблемами нового для української культури мистецтва, що його називали «*добрим генієм українського кіно*». Саме він запросив на зйомки до Одеси молоду красуню Юлію Солнцеву, в яку закохався й сам, і його приятель Олександр Довженко. Юлія Іполітівна вибрала Довженка, а Яновський, вирушивши у відрядження до Харкова, познайомився з вісімнадцятирічною Тамарою Жевченко. Чорнява, невисока, з чарівним голосом, вона стала його дружиною

у 1928 році. Тамара працювала в театрі Леся Курбаса, у Театрі революції, а переїхавши до Києва, грала в театрі юного глядача.

У 1927 році Юрій Іванович переїхав до Харкова, згодом — до Києва.

У Яновських часто збиралися друзі: художник *Олексій Шовкуненко*, архітектор *Володимир Заболотний*, кінорежисер *Олександр Довженко*, графік *Семен Миляєв*, архітектор і художник *Василь Кричевський*. До речі, останній зробив Яновському екслібрис (художній знак для позначення власника книжки), а Яновський змалював Василя Григоровича у своєму першому романі «Майстер корабля» — його легко впізнати в персонажеві на ім'я Професор. Так Юрій Іванович називав його, спілкуючись. Письменник був гостинним господарем, умів слухати співрозмовника, сам добре розповідав.

1927 року митець оприлюднив збірку оповідань «Кров землі», 1928 — роман «Майстер корабля» — твір, навіяний Чорним морем, Одесою. Знаменно, що в історію української літератури Яновський увійшов не творами 40-х чи 50-х років, а художніми шедеврами часу національного відродження. У 20-і роки Юрій Іванович суттєво збагатив романтичне письмо новими прийомами, характеристиками, жанровими формами.

У 20-і роки Яновський належав до митців, що групувалися довкола *Миколи Хвильового*, підтримували його заклики орієнтуватися на «психологічну Європу», прокладати самостійний шлях новій літературі, плекати в собі творців, над усе цінувати мистецькі якості. На одному з диспутів Яновський сказав: «*Партія закликає нас бути інженерами людських душ, а ви хочете, щоб ми біля людських душ стояли міліціонерами...*». Це викликало навалу негативної критики. Письменник входив до складу «Аспанфуту», ВАПЛІТЕ, «Пролітфронту», був головним редактором часопису «Українська література» (нині — «Вітчизна»). Проте до ВУСПП його не приймали як «*попутника*». Особливо пригнічувала різка критика роману «Чотири шаблі» як антирадянського.

Юрій Яновський — поліфонічний митець. Він писав вірші, нариси, оповідання, новели, романи, п'єси, кіносценарії, публіцистичні статті, займався перекладацькою діяльністю. Етапними для Юрія Яновського стали романи «Майстер корабля» (1928), «Чотири шаблі» (1930) та «Вершники» (1935).

Роман «Вершники» Яновський писав потай, а поставивши останню крапку навесні 1935, приніс рукопис *Юрієві Смоличу* і попросив: «*Усе мені відверто скажіть. Тут, розумієте, або пан, або пропав*». Юрій Іванович інтуїтивно відчував, що подібної книги ще не написав ніхто. Того ж таки вечора Смолич прочитав рукопис і не міг натішитися красою твору. Та публікувати

в Україні таку романтичну книгу побоялися. Спочатку «Всадники» побачили світ російською мовою у перекладі П. Зенкевича, а згодом роман надрукувало українське видавництво. Роман широко обговорювали в Києві і Москві. **Павло Тичина** стверджував, що книга Яновського стала «патентом на одержання зрілості української прози». У «Вершниках» письменникові вдалося яскраво передати романтичний епос громадянської війни.

У 1948 році Яновському за збірку «Київські оповідання» було присуджено державну премію, напади критиків на його твори вщухли. Епоха сталінізму не давала простору для творчості митцеві з широким романтичним поглядом на життя. Прозаїк написав мало: в 1937 році — трагедію «Дума про Британку», книгу оповідань «Короткі історії» (1940). У роки війни, евакуювавшись до Уфи, випустив збірку оповідань «Земля батьків» (1944). Роман «Жива вода» (1947) зазнав несправедливої критики, автор переробив його під назвою «Мир» (1956).

Письменницька творча лабораторія Яновського була цікавою. У ранній період Яновський керувався правилом: «Факт і я», намагався нічого не вигадувати. З часом авторський домисел набув більшого значення, ніж почуте або побачене. У зрілі роки Яновський віддавав творчості тільки ранкові години, неодноразово переписував текст. Акуратний до педантичності, він любив, щоб у його кабінеті панував зразковий порядок, а всі речі розставлені так, щоб було зручно працювати. Завжди в кабінеті були напохваті блокнотики, де Яновський фіксував слова, окремі яскраві фрази, короткі діалоги, тобто найбільш цікаве з почутого ним. Потім блокнот змінювали вузьенько нарізані смужки паперу, на яких письменник нотував матеріал для твору, сюжет якого він обмірковував. Поступово начерки вимальовувалися в план усього твору. Врешті-решт, на столі з'являвся стос чистого паперу — Яновський починав писати. У 1954 році вийшла друком «Нова книга» («На ярмарку», «Мистецтво», «Святий вечір»).

Відавши кращі роки прози, останнє слово в літературі Яновський сказав мовою драматургічного мистецтва. У 1953 році він видав драму «Дочка прокурора», яка стала важливою художньою сторінкою і в українській драматургії середини 50-х років, і в тогочасному театральному житті. П'єса «Дочка прокурора» побачила світло рампи за кілька днів до смерті Юрія Івановича. Працюючи над драмою, Яновський опублікував комедію «Райський табір» (1953), розпочав роботу над тетралогією «Молода воля» (про молоді роки Тараса Шевченка). Тоді ж він створив сценарії художніх фільмів «Зв'язковий підпілля» та «Павло Корчагін», документального фільму «Микола Васильович Гоголь».

Лютневого дня 1954 року подружжя Яновських запросив до себе **Михайло Романов** — народний артист СРСР, постановник

і виконавець головної ролі у п'єсі «Дочка прокурора», прем'єра якої з величезним успіхом щойно відбулася на сцені Київського драмтеатру імені Лесі Українки. У дорозі письменник почувався зле, тож до Романова викликали швидку, і Юрія Івановича госпіталізували. Проте наступного дня, 25 лютого 1954 року, завершився земний шлях одного з найбільших українських прозаїків ХХ століття, якого **Луї Арагон** назвав «українським Гомером». Похований Юрій Яновський на Байковому цвинтарі у Києві.

Яновський — трагічна постать в українській літературі. Талановитий майстер, який у молодості створив свої найкращі твори, що збагатили нашу літературу, решту часу був змушений виправдовуватись і підлаштовуватись під настанови кабінетних чиновників. Проте письменник здобув широке визнання читачів. Кращі з його творів опубліковані в Болгарії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині, Австрії, Італії, Франції.

Словникова робота. 1. Запам'ятайте значення нового терміна.

Роман у новелах — один із різновидів роману, який використовує новелу як основну композиційну одиницю. Ця форма зародилася в європейській літературі («крутийський» роман). Вирізняють кілька способів побудови роману в новелах — ланцюговий, паралельний та інші.

2. Хто з відомих вам українських митців написав роман у новелах?

Підсумуйте прочитане. 1. Що вас найбільше схвилювало при вивченні біографії Юрія Яновського? Яку освіту здобув письменник? 2. У яких літературних жанрах працював Яновський? Назвіть його знакові твори. 3. Як саме щоденники, листування, спогади письменника допомагають краще зрозуміти його творчість? 4. Що ви можете розповісти про «творчу кухню» митця? 5. Окресліть тематику творів Яновського. 6. Що ви дізналися про період проживання митця в Одесі? 7. Якими методами тоталітарна система нищила талант письменника? 8. Які драматичні твори Яновського ви знаєте? Назвіть фільми, зняті за його сценаріями.

Поміркуйте. 1. Розгляньте художній портрет письменника і зіставте його з описом митця, зробленим його майбутньою дружиною Тамарою Юрївною після їхнього знайомства: «Важко сказати, що мене найбільше вразило. Мабуть, краса, якою світився, чи, може, те, що в його зовнішності було багато протиріч. Для аристократа він був трохи незграбний і якийсь сором'язливий. Аристократ, не звиклий до костюма, — це звучить дивно. Але селянським парубком, яким насправді був, його теж не назвеш, скоріше за все, чимось нагадував молодого вченого». Що ви можете сказати про відповідність художнього портрета словесному описові? 2. Чим вас вразила історія публікації роману «Вершники»? Чому твір вийшов спочатку в перекладі, а згодом — в оригіналі? Про що це свідчило? 3. Чому **Олександр Довженко** записав: «Помер Яновський Юрій. Нещасливий мій друг. Скільки пам'ятаю, весь час він мучився, страждав фізично і душевно. Все життя його було скорботне?»

Робота в групах. Об'єднайтесь у групи по кілька осіб. Знайдіть у статті й прокоментуйте висловлювання сучасників Яновського про його особистість і творчість.

Міжпредметні паралелі. Порівняйте мотиви прози Юрія Яновського, Джека Лондона і Редьярда Кіплінга. Що спільного у їхніх творах?

Творче завдання. Скориставшись пошуковою системою «Yandex» або книгою Станіслава Цалика, Пилипа Селігея «Таємниці письменницьких шухляд» (К., 2010), знайдіть відомості про митців, сусідів Яновського по «Роліту». Найцікавіші матеріали прочитайте на уроці однокласникам.

«Патент на одержання зрілості української прози» (Павло Тичина)

Роман «Вершники» тривалий час був культовим твором української літератури ХХ століття. Він містить риси жанрової та естетичної спадкоємності попередніх романів прозаїка. Проте цей роман відрізняється від інших за структурою: його розподілено на вісім новел, які мають завершену фабулу і можуть виступати самостійними творами. Таким чином Яновський започаткував новий жанровий різновид — *роман у новелах*. Кожна з новел — «Подвійне коло», «Дитинство», «Шаланда в морі», «Батальйон Шведа», «Лист у вічність», «Чубенко, командир полку», «Шлях армій», «Адаменко» — є композиційним центром роману. У своїй сукупності вони відтворюють панораму подій періоду громадянської війни, показують розшароване українське суспільство. Твір починається новелою «Подвійне коло», в якій протистояння сягає свого апогею: в степу під Компаніївкою протистоять один одному не просто загони, а різні ідеології.

«Подвійне коло» — одна з художньо найдосконаліших новел роману «Вершники». Це стилістично еталонний текст, у якому поєдналися вишукана фраза, сконденсований образ, експресивний малюнок, лаконічна форма. «Подвійне коло» є водночас і пунктирною історією, і психологічною драмою національних характерів, і стислим літописом доби початку 20-х років ХХ століття. Новела має риси побутової оповіді, дискусійного діалогу, історичної фрески й публіцистичної промови. Кожен з братів Половців представляє певну світоглядну колористику: образ Оверка пов'язано з жовто-блакитним прапором, Панаса подано на тлі чорного прапора, Івана — на тлі червоного прапора. Кожен із них опиняється у ситуації «володар — жертва» і робить свій вибір. Жоден з Половців не витримує цього випробування, стаючи безпосередньою причиною смерті брата. Сім'ю Половців показано як мікромодель суспільства, котре розривають непримиренні суперечності. Колись рідні, Половці стали ворогами, ідеологічні переконання розвели їх по різні боки барикад. Політичні акценти розставляються під час діалогів, які

ведуть герої після чергового поєдинку. Оверко, Андрій, Панас знервовано, пристрасно кидають одне одному в очі звинувачення, навішують «ярлики». Кожен із братів намагається утвердити свою правду. Всіх їх хвилює пам'ять роду, проте щось страшне, сильніше за родові звичаї і закони, керує героями. Оверко міркує так: «Рід — це основа, а найперше — держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!» Панас іде ще далі: «нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття».

Промовисто виглядають брати у час останнього словесного двобою. «Високому і дебелиму» Панасу протистоїть «сухорлявий Іван». Цей контраст не випадковий: не фізичною силою, а силою слова, силою ідеї перемагає Іван. Протистоять одна одній і манери мовлення: на нервово, гарячкувате, брутальне мовлення Панаса Іван реагує спокійно, впевнено. В останній момент Панас чіпляється за зневажені ним же самим Оверкові слова: «Чи чуєш, Іване, тут вже двоє загинуло, а тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду». Але почалася вже інша історія, де немає родової пам'яті, немає милосердя, немає пощади так званому класовому ворогу, ким би він не був. І знаком цього є загибель роду як основи розвитку суспільства. «Рід розпадається, а клас стоїть», — ці антилюдяні слова промовляє більшовик Іван.

Літературознавець Юрій Лаврінченко відзначав, що у цій кульмінаційній новелі роману «тема згуби матері, роду, нації через зневагу і нічим не обмежену політичну боротьбу синів-братів» сягає свого апогею. Тому отрутою тхне від фальшивих штампів про боротьбу класів чужинця-комісара Герта, який в кінці новели вітшає Івана, приголомшеного трагедією згуби трьох братів.

Автор майстерно komponує композиції роману, епізоди, формує матеріал у цілісний потік буття, де немає сюжетних «вузлів», зате є безперервне струмування часу. Вражає читачів і глибина письма, що виявляється і в масштабних сценах, і в окремих художніх деталях, інколи жорстоких. Про майстерність митця свідчать і точно дібрані пейзажні деталі, що вказують на романтичність стилю з властивою йому поетичністю мовлення («ліс порипував, як снасть»), і вміння створювати сильні характери. Скульптурно точно, об'ємно виліплено образ старої мудрої Половчихи (новела «Шаланда в морі»), яку не схитне ніяке життєве горе. Деяко несподіваний фінал новели: ця сувора жінка («одежа на ній віялась, мов на кам'яній») йде, ніжно обнявшись із врятованим її надією та любов'ю чоловіком.

Пересторогою для всього людства є біблійна легенда про Каїна та Авеля. Пересторогою українцям повинні бути злочини братів Половців, вчинені не тільки через ігнорування заповітів предків, а й через згубний вплив історичних обставин.

Новелу написано як драматичну поему в прозі. Динамічна й художньо видовищна історія характеризується умовністю і віртуальністю конфлікту, очевидною кінематографічністю, розгортається за логікою монтажу кадрів. Ритміка тексту немовби передає безмежність степу, неосяжність неба, на тлі яких розгортаються трагічні події.

Новела «Дитинство» інтонаційно продовжує стилістику «Подвійного кола»: та сама ліро-епічна мелодика південноукраїнського степу, показаного як «рівна, безмежна просторінь», як «гола рівнина без ріки, без дерев», «як чарівна долина, на якій пахне трава, пахнуть квіти, навіть сонце пахне, як жовтий віск». У ній звучать елегійні, ностальгійні інтонації, поєднані з тремтливою патетикою природної краси й величі життя. «Дитинство» — це картина-пейзаж, що відтворює загадковий образ таврійського степу — «українського Техасу», за красномовним висловом Яновського. Це прекрасні пейзажні картини і неймовірні припущення, виписані з вигадливістю і м'якою іронією. Це дотепна версія дитячого світобачення: «І хочеться знати, куди падає сонце, кортить дійти рівним степом до краю землі й заглянути у прірву, де вже чимало назбиралося погаслих сонць, і як вони лежать на дні провалля — як решета, як сковороди чи як жовті п'ятаки?».

«Дитинство» — це лірична історія «малого чабанця» Данилка, його перших вражень про світ і переживань, це зворушлива оповідь про дружбу хлопчика з прадідом Данилом. Це щемливий і проникливий твір про початок становлення свідомості героя, про перші зіткнення з болем, самотністю, втратами. Це поетичний трактат про пов'язаність подій, думок, земних і неземних реалій у навколишньому світі.

Відомо, що автор новели «Дитинство» використав розповіді Миколи Куліша про дитячі роки і рідний Таврійський край. Яновський художньо відтворив факти, пов'язані з життям драматурга та його роду, використав географічні назви, пов'язані з його біографією, — Джарилгачська коса, острів Тендра, Гола пристань, Олешки, Херсон, Каховка тощо.

Новела «Дитинство» — водночас ще й етнокультурний нарис про традиції степового буття. Докладно описано, як відзначають сорок святих, Теплою Олексу, вербну неділю, Великдень, розкрито насичену й різноманітну палітру почуттів і пригод Данилка під час народних обрядів.

У новелі «Шаланда в морі» йдеться про Івана, єдиного вцілілого нащадка Мусія та Марії Половців: «Тільки Іван працює на заводі і робить революцію». При поверховому читанні твору цей персонаж здається позитивним. Насправді — це найбільший ідейний фанатик з-поміж братів. Єдина фраза свідчить про його

Микола Самокиш. Хто за що бореться. 1920-ті

зневагу до родини, до рідної крові: «Рід розпадається, а клас стоїть, і весь світ за нас, і Карл Маркс». Іван без краплі співчуття готовий віддати рідного брата на тортури революційному трибуналу. Без сумніву, Іван і Панас добре знають, що чекає останнього, тому приречений отаман махновського загону вдається до самогубства. У своєму загоні Іван не є справжнім керівником. Кілька разів він поглядами запитує дозволу на прийняття рішення в комісара Герта, від якого, очевидно, не зміг захистити й чотирнадцятилітнього Сашка, хоча своєю поведінкою підкреслював, що це лише дитина, яку за участь у громадянській війні годилося б добряче провчити, а не віддавати до трибуналу. Поява червоного загону опоетизована письменником з кон'юнктурних міркувань. Те, що погода змінюється на краще, можна розцінювати як художній прийом. При скрупульозному прочитанні новели бачимо справжнє ество Івана, Герта і червоноармійців. «Гуманіст» Іван пропонує полоненим махновцям або приєднатися до його загону, або вертатися додому, до мирної праці. Серед махновців переважали сини заможних і середніх селян, тому більшість вибрали другу умову, наївно повірили більшовикові, за що жорстоко поплавилися — Іван наказав кулеметникам розстріляти тих, кому щойно гарантував життя і волю, а така підлість з боку червоних командирів у ті часи була нормою: «Тоді Іван Половець наказав приготувати кулемети. За його знаком кілька кулеметів почало стріляти, і кулемети спинилися, коли завдання було виконане». Так чинять тільки негідники і злочинці.

Заслуговує схвалення Іванове бажання врятувати від розстрілу принаймні Сашка. Та комісар Герт, якому надана вся влада в загоні й з яким мусить рахуватися Іван, скептично ставиться до Іванового твердження, що Сашко — ще дитина, тому підлітку перед смертю доведеться пройти катівню революційного трибуналу: «Іван взяв Сашка за чуба, що виглядав з-під шапки по махновському звичаю, став скубти, як траву, а Герт осміхнувся». Яновський підкреслює, що Іван — не бездушна людина, його глибоко зачепила смерть рідних, що передано словами: «І Іван Половець загубив трьох своїх братів». Проте комісар Герт не вмів ні співчувати, ні переживати. Відчуженість і байдужість звучать у його словах: «Одного роду, — сказав Герт, — та не одного з тобою класу».

 Підсумуйте прочитане. 1. До якого жанрового різновиду належить роман «Вершники»? У чому полягають особливості такого твору? Аргументуйте своє судження. 2. Кого з персонажів новели «Подвійне коло» автор найбільше вирізняє і чому? Хто є найкращим другом Данилка в новелі «Дитинство»? У якій атмосфері зростає хлопчик? 3. Що уособлює стара Половчиха в новелі «Шаланда в морі»?

 Поміркуйте. 1. Що вам імпонує в образах Мусія та Марії Половців, а що відштовхує? 2. Чи можна сказати, що у новелі «Подвійне коло» порушено проблему гуманізму? Доведіть свою думку. 3. Чи можна братовбивство виправдати якоюсь високою і благородною ідеєю? 4. Порівняйте образи матерів у новелах Миколи Хвильового «Я (Романтика)» та Юрія Яновського «Подвійне коло». Що між цими образами спільного, а що відмінного? Якими постають їхні сини? Котрий з них вам більше імпонує й чому? 5. Порівняйте «праведний суд» інквізиторів ХХ століття у новелі Хвильового «Я (Романтика)» і революційний трибунал у новелі Яновського «Подвійне коло». 6. Що споріднює образи Половчихи із новели «Шаланда в морі» та Ярославни зі «Слова про похід Ігорів»? Чи можна вважати образ жінки-матері, яка чекає з походу свого чоловіка, баладним?

 Робота в групах. Об'єднайтесь у 3 групи. Розподіліть по одному головному персонажу з роману «Вершники». На основі тексту складіть психологічні портрети братів Половців, доповніть їх портретними деталями. З'ясуйте, що сформувало їхні характери. Про результати спільної роботи доповідатимуть 1—2 учні від групи.

 Мистецька скарбниця. Розгляньте картину Миколи Самокиша «Хто за що бореться. 1920-ті» (с. 111). Доведіть, що на ній змальовано події громадянської війни. Детально опишіть центральний фрагмент картини. Чи може це художнє полотно слугувати ілюстрацією до новели Яновського «Подвійне коло»? Доберіть із тексту цитату, яка найбільш влучно передає зміст картини Миколи Самокиша.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Голобородько Я. Зодчий прози. Романний світогляд Юрія Яновського // Українська мова та література. — 2005. — № 33.

Костюк Г. Лицар культури нації // Українське слово: Хрестом. укр. літ. та літ. критики ХХ ст.: У 3 кн. — К., 1994. — Кн. 2.

Лавріненко Ю. Юрій Яновський // Розстріляне відродження: Антологія 1917—1933 рр. — К., 2002.

Харчук Р. Талант і його одержавлення (Юрій Яновський) // Самототожність письменника. — К., 1999.

Цалик С., Селігей П. Іронічний вершник Юрій Яновський // Українська мова та література. — 2005. — № 21—23.

Перевірте себе.

I. Виберіть один правильний варіант відповіді:

- Юрій Яновський народився на: а) Кіровоградщині; б) Полтавщині; в) Одещині; г) Херсонщині.
- Яновський навчався у: а) педінституті; б) медуніверситеті; в) політехнічному інституті; г) сільськогосподарському технікумі.
- Перша збірка оповідань Яновського мала назву: а) «Мамутові бивні»; б) «Земля батьків»; в) «Кров землі»; г) «Київські оповідання».
- Роман «Вершники» за жанром — це: а) роман-утопія; б) роман у новелах; в) роман-епопея; г) роман-спогад.
- У «Вершниках» така кількість новел: а) 7; б) 10; в) 8; г) 12.
- У новелі «Дитинство» описано дитячі роки персонажа: а) Мусія Половця; б) Чубенка; в) Шведа; г) Данила Чабана.
- Відкриває роман «Вершники» новела: а) «Шаланда в морі»; б) «Лист у вічність»; в) «Подвійне коло»; г) «Дитинство».
- На чолі сім'ї, мов «скеля в шторм», стояв персонаж новели «Подвійне коло»: а) Марія Половчиха; б) Мусій Половець; в) Оверко Половець; г) Іван Половець.
- Слова «Рід — це основа, а найперше держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає» належать персонажеві: а) Мусію; б) Андрію; в) Оверкові; г) Панасу.
- «Голосила вона мовчки» — це художній засіб: а) оксиморон; б) метафора; в) метонімія; г) інверсія.

II. Виберіть два чи більше правильних варіантів відповіді:

- Яновський входив до спілки: а) «Гарт»; б) ВАПЛІТЕ; в) «Аспанфут»; г) «Плуг»; г) «Пролітфронт».
- Тема братовбивства постає у творах: а) поемі Володимира Сосюри «Каїн»; б) оповіданні Миколи Хвильового «Мати»; в) новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)»; г) романі Юрія Яновського «Вершники»; г) новелі Григорія Косинки «В житах».
- Вкажіть твори, у яких провідною є ідея самопожертви заради блага інших: а) «Кіт у чоботях» Миколи Хвильового; б) «Я (Романтика)» Миколи Хвильового; в) «В житах» Григорія Косинки; г) «Лист у вічність» Юрія Яновського; г) «Шаланда в морі» Юрія Яновського.
- Ознаками неоромантизму є: а) змалювання реалій життя; б) піднесеність героїв над буднями; в) поетизація життєлюбства; г) наявність екзотики; г) увага до соціальних проблем.

III. Письмово доведіть або спростуйте одну з тез:

- «Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду» (Юрій Яновський); б) «Війна — утвердження гуманізму через людиноббивства» (Олесь Воля); в) «Де лад, там і скарб» (Українське прислів'я).

Валер'ян Підмогильний

(1901—1937)

Любов до життя запалила його, і він носив скрізь з собою світло. Він забув, що то є темрява, бо й ночі освітлював блиском своєї душі.

(Валер'ян Підмогильний)

Валер'яну Підмогильному належить одне з найпомітніших місць у літературі доби національного відродження. Він — творець українських модерних романів «Місто», «Невеличка драма», повістей, новел, перекладач творів західноєвропейських класиків. «Підмогильний був яскравою творчою індивідуальністю, цілковито

український талант, що надзвичайні події після 1917 року умів спостерігати тверезо, всебічно і критично, — відзначив літературознавець Григорій Костюк. — Але за багатством суспільних подій свого часу він не загубив людини. Він бачив її, розумів і творив її образ в усій суспільній, психологічній складності». В українській прозі ХХ століття письменник репрезентує інтелектуальну стильову течію.

Всім серцем служив Україні

Валер'ян Петрович Підмогильний народився 2 лютого 1901 року в селі Чаплі під Катеринославом (тепер Дніпропетровської області) у селянській родині. Формувався майбутній письменник під впливом родинного оточення, волелюбних односельців — нащадків запорожців, величної степової природи краю. Від матері він успадкував любов до милозвучного, добірного та розмаїтого українського слова. Захоплювався літературою та історією України, зокрема під впливом своїх вчителів — відомого історика Дмитра Яворницького та мовознавця, літературного критика, перекладача Петра Єфремова. Батько Валер'яна працював конторщиком в економії графа Воронцова-Дашкова, прагнув дати дітям освіту, навіть запросив додому вчителя французької мови для сина та доньки Насті. Хлопець вчився охоче, закінчив церковно-приходську школу (1910) і Катеринославське реальне училище, профілем якого було вивчення точних наук (1918). Потяг до творчості виник у Валер'яна під впливом пригодницьких творів. Однак незабаром прозаїк-початківець зацікавився внутрішнім світом людини.

1918 року він написав оповідання «Добрий Бог», «Гайдамака» і «Пророк», а два наступні — «Ваня» і «Старець» — були опубліковані 1919 року в катеринославському журналі «Січ». Перша збірка оповідань «Твори. Т. 1» (1920) принесла молодому прозаїкові заслужену славу. Назва дещо претензійна, адже тільки твори класиків виходять багатотомними виданнями. Та вона виявилася пророчою: Підмогильному судилося стати класиком новітньої української літератури.

З 1918 року Валер'ян Підмогильний навчався в Катеринославському університеті спочатку на математичному, згодом — правничому факультетах, але через громадянську війну й матеріальні нестатки декілька разів переривав навчання, так і не здобувши вищої освіти. Однак, працюючи вчителем у рідних краях, а з 1921 року у Ворзелі під Києвом, він весь свій вільний час присвячував самоосвіті: досконало опанував французьку, німецьку, англійську мови, студіював західноєвропейські літератури, перекладав, цікавився новітньою філософією та психологією. У цей період він написав повість «Остап Шаптала» (1921), цикл «Повстанці», що був опублікований в еміграційному журналі «Нова Україна» (1923), який у Берліні видавав Володимир Винниченко, окремою книжкою вийшли оповідання «В епідемічному бараці» (Лейпциг, 1922). Це був виклик більшовицькій владі, яка починала переслідувати незалежне українське слово. Зарубіжна преса високо оцінила твори молодого митця, відзначивши його талант і самобутню манеру письма.

Переїхавши 1924 року з дружиною Катериною Червінською до Києва, Підмогильний активно включається в літературне життя. Він створює об'єднання «Ланка», члени якого захищали традиції класичної літератури, орієнтувалися на модерні стилі й відкидали політичну, заангажовану літературу. Підмогильний працював редактором у видавництві «Книгоспілка», виявляв енциклопедичні знання. Друзі жартома називали його «університетом на дому».

1926 року «ланківці» перейменовують своє об'єднання на МАРС, гуртуються навколо журналу «Життя й революція», в редакції якого працює Підмогильний. Поява збірок новел «Син» (1923), «Військовий літун» (1924), «Третя революція» (1926), «Проблема хліба» (1927) засвідчила яскравий талант митця як новеліста. Він оприлюднює також романи «Місто» (1928) і «Невеличка драма» (1930).

З 1929 року письменник мешкає в Харкові, тодішній столиці УРСР. Однак 1930 року його звільняють з роботи в редакції, не друкують творів. Причина такої опали полягала в тому, що Підмогильний творив літературу елітарну, призначену для високоосвічених людей, яку більшовицька критика відносила